

ЕЗИЧЕСКИ ВЛИЯНИЯ В ХРИСТИЯНСКАТА ПОГРЕБАЛНА ОБРЕДНОСТ В ЮГОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Веселин Хаджиангелов
Исторически музей – Самоков

При изследване на некрополи от Късно бронзовата епоха до Средновековието, изследователят винаги се сблъсква с някои общи явления, които се разглеждат като задължителни норми, догми, характеризиращи съответната погребална обредност за периода. Общите характеристики на некрополите позволяват да се проследят редица особености, които определят етническата, социалната, културна и религиозна принадлежност на покойниците, а също и да се диференцират влиянията на други, по-стари култури.

При направените археологически проучвания в Югозападна България (Западните Родопи и Средна Места) са локализирани десетки поселения от всички ранни епохи до Късното средновековие. Освен селища, крепости, светилища, са проучени и доста некрополи. Почти няма съвременно селище, в чието землище да не са регистрирани могилни некрополи. Тези характерни и видими паметници естествено говорят за трайността на тази погребална практика. Може да се приеме, че този типичен за траките обичай е продължил до към средата на IV в. сл.Хр. (период на налагане на християнството по нашите земи), когато погребалната обредност коренно се променя. Любопитното в посочения район е това, че освен могилни, тук се разкриват и друг вид погребения – цистови.

Гробовете, изградени и покрити с каменни плочи, са характерен елемент от погребалните практики на населението от долните поречия на Вардар, Струма и Места, а също и за Егейската част на Тракия още от Ранножелязната епоха. През втората половина на IV в. пр.Хр. в някои райони на Западните Родопи този вид каменни конструкции става характерен елемент на погребалната практика на местното население¹.

Налице са няколко едновременни погребални практики, които вероятно трябва да свържем с различия в социалния статус на погребаните. Чести са случаите на откриване на погребения с трупозгаряне в урна в близост до цистови гробове, както и наличието на могили с гробници и плоски некрополи с цистови гробове².

В по-късно време, Късната античност и Средновековието, използването на цистови гробове се запазва, но вече в друга среда.

Етническо определяне (племенна принадлежност и т.н.) на тракийското население в Западните Родопи, поречието на Места и източните дялове на Пирин все още е трудно да се направи днес. Важно е да се отбележи, че към IV в. започва силен процес на християнизирание на населението. От изворите са известни покръстванията на бесите от епископ Никета от Ремисиана (366-414)³. С идването на епископ Поликарп от Сексагинта Приста в Никополис ад Нестум през V в., този район се обособява и като епископски център⁴. Налагането на християнството се оказва един хронологически репер, който строго определя принадлежността към религията, нивото на култура и действията в нея. Погребалната практика е регламентирана в Правилата на Православната Църква⁵.

След VI в., с нахлуването на славяните, по-късно и на прабългарите, духовната и материалната култура на завареното население се смесва с новата, което променя, но и обогатява ритуалните практики, като ги превръща в ценен исторически източник при изясняването на етническия облик на българския народ.

Независимо, че с християнството в края на IX в. се въвежда еднообразие, стандартизация и нова форма на погребалния обред, твърде живи са чертите от езическите погребални обичаи, които не изчезват и до днес ⁶.

При цистовите погребения от Късната античност и Средновековието в Западните Родопи и Средна Места се наблюдава голяма вариантност. Много от некрополите са християнски – спазен е реда на трупологането, ориентацията, но откриваме и елементи на антични, славянски и прабългарски езически традиции. Например поставянето на монети като гробен дар – т.нар. „Харонов обол”. Това е един от обредите, чието практикуване в Тракия започва след V в. пр.Хр. ⁷. Този обичай проследяваме запазен и в некрополите от Късната античност и по-сетне – напр. в селата Туховище, Абланица, Блатска, Рибново, Копривлен и др. За разлика от християнските погребения, където ръцете са скръстени върху гърдите или коремната област, в некрополите при посочените по-горе села се откриват много различия и варианти – изпънати покрай тялото ръце, едната свита към гърдите, другата изпъната.

Езически остатък в християнския погребален обред е трупозгарянето – изразено вече символично с присъствието на огън в отделните гробове при Туховище ⁸. Има го и в други райони на Западните Родопи. През периода XI-XIII в. огънят е твърде характерен елемент в погребалната християнска практика ⁹.

Като езически остатъци се приемат – изваждането на костите, определено време след погребението – т.нар. „Равнене на гроб” (известно от IV в. до средата на нашия век в Родопите), ограждането на гробната яма с каменен кръг и изобщо участието на камъка в погребалния обред, натрупването на малка могилка върху гроба и т.н. ¹⁰.

При проучването на цистовите гробове възниква въпросът – дали специалното оформяне на гробната яма с каменни плочи има някакво по-специално ритуално предназначение или тази практика се е наложила чисто функционално? Действително западният дял на Родопите и източните склонове на Пирин са богати на гнайсови скали – лесни за добиване и полуобработване. В некропола при с. Копривлен, Гоцеделчевско са използвани дори мраморни плочи (необработени) заради богатите залежи на мрамор. Но пак там прави впечатление и разнообразието на типове гробни съоръжения – оградени и покрити с плочи, изградени изцяло с речни камъни, споени с кал, маркирани само с няколко камъка, обикновени ями покрити с плочи или гробове, оградени и покрити с антични керемиди. В този некропол късноантичните и средновековните гробове са почти един до друг и често се засичат. Ориентацията на повечето е СЗ – ЮИ и З – И ¹¹.

Основното при тия погребения е грижливото оформяне на гроба с траен материал – едно символично изграждане на вечен дом за покойника. Вторичното използване на тези съоръжения също може да се разглежда в този контекст.

Не случаен е факта, че до ден днешен в с. Марчево, Гоцеделчевско съвременните гробове също се ограждат с каменни плочи.

Археологическите данни и етнографските проучвания в тази област разкриват, че погребалният обред се изменя, като се запазват в определена последователна приемственост някои елементи от езическия период ¹².

БЕЛЕЖКИ

1. Домарадски, М. Цистови погребения в Родопите. В: *Rhodopica*, 1998, 1, 27 и сл.

2. Пак там, бел.10.

3. Burn, A. E. *Niceta of Remesiana, His Life and Works*. Cambridge, 1905.

4. Гръцки извори за българската история. Т.1, 18 и посоч. лит.

5. Правилата на Св.Православна Църква с тълкуванията им. С., 1913. Вж. по-специално правилата на VI Вселенски (Трулски) Събор (691-692), които регламентират поведението на християнина, 11-413.

- 6. Въжарова, Ж.** Погребалният обред като исторически източник за етническата същност на българската народност (по археологически и етнографски данни). В: сп. Археология, 1977, кн. 2, 30 и сл.
- 7. Домарадски, М.** Мястото на нумизматичните данни и проучванията на тракийската култура от късножелязната епоха. В: сп. Нумизматика, 1987, кн. 4, 15.
- 8. Серафимова, Д.** Средновековен некропол при с. Туховище, Благоевградско. С., 1981.
- 9. Меламед, К.** Родопски обредни практики или свето място без време. В: сп. Български фолклор, 1995, кн. 1-2.
- 10. Пак там.**
- 11. Експедиция по Средна Места. Археологически разкопки на Анелия Божкова и колектив през 1998-1999 г.** Непубликувани материали.
- 12. Въжарова, Ж.** Цит. съч., 47.